

DIVERSÀRIUM

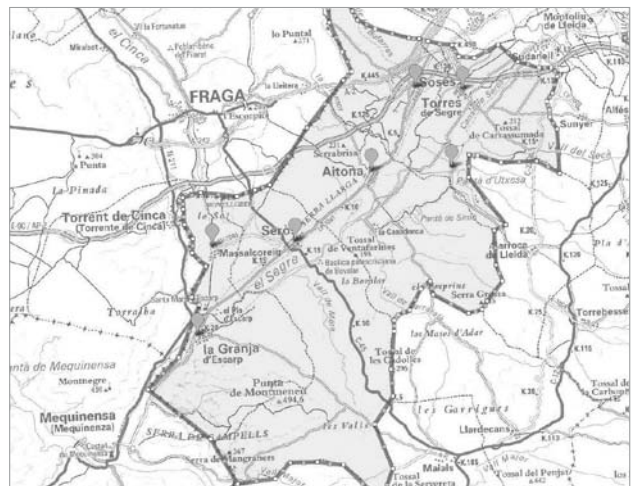
Quintí Casals

El Baix Segre: una proposta de turisme de proximitat

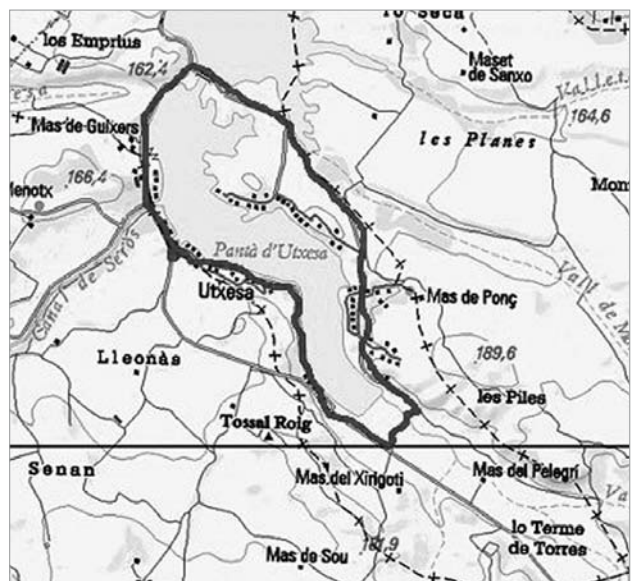
Si exceptuem la Seu Vella de Lleida, el patrimoni de la comarca del Segrià no és gaire conegut arreu. Tot i així, el seu territori amaga racons d'incalculable valor històric i artístic i paisatges d'una gran bellesa que són desconeguts, fins i tot, per a molts dels seus habitants. En aquest sentit, creiem i defensem que la comarca del Segrià es mereix una redescoberta, seguida d'un impuls institucional que, alhora que en permeti la promoció, n'afavoreixi la dignificació i la valoració dins l'àmbit patrimonial i natural de Catalunya.

Pressuposant que fer una nòmina dels recursos monumentals i naturals del Segrià, alguns cops encara mancats del mínim decòrum, seria una tasca feixuga per a l'autor i ensopidora per al lector, en aquest breu article ens proposem mostrar la possibilitat de visitar el nostre propi entorn mitjançant el turisme o viatge de proximitat. Com a mostra del que pretenem, avui *explorarem* les possibilitats que ens ofereix una zona concreta poc visitada i explotada del Segrià: el Baix Segre.

Geogràficament parlant, el territori del Baix Segre començaria en els confins del terme municipal d'Alcarràs i seguiria el curs final del riu Segre dins la província de Lleida, tot just quan aquest conflueix amb les aigües del Cinca als termes municipals de la Granja d'Escarp i Massalcoreig. Les principals poblacions d'aquesta subcomarca a la dreta del Segre són Soses (1.764 hab.), Aitona (2.405 hab.) i Seròs (1.910 hab.); mentre que a la part esquerra del riu queden Torres de Segre (2.146 hab.) i la Granja d'Escarp (968 hab.). En un sector més apartat se situa Massalcoreig (581 hab.), l'única població del Baix Segre que voreja amb el riu Cinca. En total, estariem parlant d'una zona habitada per unes 10.000 persones, en la qual només la localitat de Torres de Segre és banyada directament pel riu. El seu clima és mediterrani subàrid continental, amb poques precipitacions, però amb una elevada evapotranspiració, i hi ha un risc baix de gelades tot l'any. La combinació d'aquests factors i el regadiu afavoreixen l'economia bàsica d'aquesta subcomarca, les explotacions agràries de fruita dolça. La frui-

Mapa: el Baix Segre.

Ruta circular del pantà d'Utxesa.

Foto de capçalera: Monestir de Santa Maria d'Escarp (Granja d'Escarp).

Paisatge de serra des de Gebat (Soses).

ta del Baix Segre, reconeguda i exportada internacionalment, ha propiciat el seu desenvolupament econòmic durant l'últim terç del segle XX i principis del XXI.

Els recursos patrimonials del Baix Segre

En primer lloc, hem de dir que, tot i ser important, el Baix Segre no és gaire conegut pel seu patrimoni històric i natural, per la qual cosa és una zona molt adient per a la meua hipòtesi de treball: mostrar les possibilitats reals del turisme de proximitat d'una zona menystinguda. Per mostrar el seu potencial, he distingit quatre trets d'interès patrimonial que fan del Baix Segrià un espai singular entre els de Catalunya.

En primer lloc, el seu paisatge

En aquest apartat farem una doble distinció: d'una banda, les zones humides de l'aiguabarreig del Segre i el Cinca i el pantà d'Utxesa, i, de l'altra, el paisatge format pel frondós conreu del regadiu que contrasta amb les serres on podem apreciar la vegetació subdesèrtica natural de la zona.

L'aiguabarreig dels rius Cinca i Segre és un espai natural perfectament transitable a peu o en bicicleta des de la Granja

d'Escarp en direcció a Mequinensa. El trajecte comença mig quilòmetre abans d'arribar a la Granja d'Escarp, sota el pont de la carretera, al marge esquerre del riu, des d'on podem contemplar una bella imatge del monestir de l'Aigua (Santa Maria d'Escarp), avui integrat en una explotació agrícola particular. Uns metres més endavant conflueixen les aigües dels rius Segre i Cinca, que modelen un paisatge de ribera i aiguabarreig que acull diverses espècies d'ocells i animals autòctons.

L'embassament d'Utxesa es pot visitar partint des de Torres de Segre, vila des de la qual podem fer un trajecte caminant fins al pantà, anomenat camí del Riu, de 13,5 km; o bé anar en cotxe fins a l'embassament per fer la volta senyalitzada de 6,5 km partint de la passarel·la que creua el canal de Seròs. Utxesa és reserva natural de fauna salvatge, i allotja aus protegides com l'arpella vulgar, el bernat pescaire, l'agró roig, el corb marí gros i la fofja vulgar, entre d'altres. En el trajecte trobareu el campament i les instal·lacions de La Canadenca (1913-1914), antiga empresa elèctrica, ara propietat de FECSA.

Deixant de banda les zones humides, el Baix Segre és una zona de contrast paisatgístic força atractiu. Per un cantó, el paisatge natural que modela un clima amb poques precipitacions en les àrees de secà, on no ha intervingut la mà de l'home per intro-

Poblat visigòtic el Bovalar (Seròs).

duir-hi l'aigua del reg, és dominat per espècies perennifòlies i esclerofil·les. Aquest paisatge autòcton es mostra sobretot a les parts elevades del nord-oest de les poblacions, al marge dret del riu Segre i cobreix la rereguarda de les poblacions. Aquesta zona està dominada per serres àrides, la més important de les quals és la serra Llarga, amb poca vegetació, que manifesten una continuïtat amb les comarques subdesèrtiques d'Aragó. Altrament, a la part baixa, al costat del riu, hi ha una important xarxa de regadiu integrada pel canal d'Aragó i Catalunya, i diverses séquies que duen aigua del Segre, com les de Remolins, Aitona i Seròs. En aquest territori s'ha desenvolupat el conreu de fruita dolça, font econòmica principal dels seus habitants i de bellesa fotogràfica amb l'esclat florit de la primavera. Per als amants de la fotografia, recomano visitar la zona sobretot al març i a l'abril de cada temporada, quan els camps llueixen en la seva màxima esplendor. La millor atalaia per contemplar el paisatge florit dels fruiters del Baix Segre ens la dona el tossal de Carrassumada, a 2,5 km de Torres de Segre, al cim del qual hi ha l'ermita del mateix nom.

En segon lloc, els jaciments arqueològics

El Baix Segre és un territori farcit de jaciments arqueològics que han estat el bressol de moltes comunitats iberes, roma-

nes i visigòtiques i que, en algun cas, són únics a Catalunya. El més important de tots és el jaciment del Bovalar, situat a la sortida de Seròs cap a Maials, en el primer desviament a mà esquerra un cop es travessa el pont del riu Segre. Al Bovalar hi ha les restes d'un poblat d'època paleocristiana i visigòtica, el més important de Catalunya. Entre les estructures excavades destaca una necròpoli, una església i grups de cases al voltant d'un trull i un celler. Els habitatges permeten fer-se una idea de la distribució habitual d'una casa visigòtica, que tenia tres habitacions i estava feta de pedra i tàpia. El poble, abandonat amb la conquesta musulmana (714), va ser excavat a mitjan segle XX i va revelar el gran baptisteri, la millor peça del jaciment, que es conserva al Museu de Lleida. Encara al terme municipal de Seròs, als afores, es poden visitar les restes arqueològiques de les Roques del Sant Formatge, un conjunt arqueològic format per una necròpoli tumulària del període del bronze final i camps d'urnes (1000-650 aC), un poblat ibèric dels segles IV-III aC i un conjunt de trinxeres de la Guerra Civil (1938). Altrament, tenim els dos grans jaciments arqueològics ibers de la zona: Genó, al terme municipal d'Aitona, i especialment Gebut, a Soses, tanmateix visitar-los, però, és complex per la dificultat dels accessos i la degradació a causa de la manca de cura en la seva conservació.

En tercer lloc, el patrimoni medieval

Aquest llegat patrimonial del Baix Segre mostra el contrast entre les restes patrimonials cristianes i musulmanes conservades en alguns dels seus municipis. D'una banda, a la vila d'Aitona, com a representant de la comarca catalana amb més influència musulmana, amb una presència que s'allargaria fins a l'expulsió dels moriscs, en 1609. El nucli antic d'Aitona es mereix una visita amb calma per descobrir el barri de la Moreria, que conserva un dels vestigis medievals més grans del pas dels àrabs per Catalunya, fins al punt que en 1961 es trobà en una casa un manuscrit de narracions aljamiadomoriscques. L'edifici principal del conjunt musulmà és la Casa del Rei Moro, declarada bé cultural d'interès local, la qual disposa d'elements arquitectònics característics, com ara els arcs de sota coberta o la galeria i els ràfecs a la part superior de l'edifici. D'època medieval, és interessant el carrer del Forn, format per dos passatges, amb una entrada emmarcada per arcs de mig punt rebaixats i una sortida per dos arcs ogivals. El carrer està cobert per bigues de fusta amb revoltos. La visita del poble ha de cloure dalt del turó de la vila per observar les restes medievals de l'antic castell dels Montcada, marquesos d'Aitona, i una vista excel·lent del poble en contrast amb el paisatge de les serres properes.

Monestir d'Avinganya (Seròs).

Un segon punt d'interès per explorar les restes musulmanes i cristianes de la zona és la vila de Seròs, on està ubicada la torre dels Moros o l'Algorfa, en una propietat particular, i el monestir d'Avinganya, a la carretera de Seròs a la Granja d'Escarp. La primera és una torre d'època romana, o islàmica, segons alguns autors, unida a edificacions recents d'ús agrícola. Amb planta trapezoidal i feta de grans carreus de pedra irregular units sense morter, té un aspecte ciclopi. Altrament, el monestir de Nostra Senyora d'Avinganya té l'origen en la donació del terreny feta pel cavaller Pere de Bellví, alliberat per l'orde dels trinitaris quan havia caigut presoner dels musulmans. La donació estipulava que bastessin un monestir trinitari masculí (1201), el primer que s'establí a la Península. En 1236 es convertí en femení i panteó de la família dels Montcada fins al 1259. En aquella data fou recuperat per la comunitat trinitària masculina i convertit en noviciat fins a la desamortització de Mendizábal (1835), a la qual va seguir la ruïna i l'espoli. Al segle XX començà la seva restauració, inacabada encara, dirigida per l'Institut d'Estudis Ilerdencs, que té la gestió del Centre

d'Arqueologia d'Avinganya (1997). L'edifici presenta alguns elements romànics, si bé la majoria són gòtics i del renaixement, amb un claustre excel·lent i mig derruït, el campanar i l'església.

Al nucli antic de Seròs, recomanem la visita de la places Mestre Viladegut i Major per descobrir-hi algunes cases senyoriales (Cal Gaspar o d'Isabel Daura) i el palau dels Montcada/Medinaceli. Aquest gran edifici, només visitable per fora, es bastí en el Renaixement (segle XVI) i conserva la imatge primitiva, tot i les nombroses modificacions, amb dues portes, una d'arc de mig punt, i grans carreus de pedra escairada a la part baixa. Es concebí com a palau dels Montcada quan aquesta noble família deixà el castell d'Aitona al segle XVI; més tard fou quarter de la Guàrdia Civil, escola i finalment es dividí en 15 pisos per llogar (segle XX). Finalment, destaquem al terme la presència de les ermites enlairades en alguns tossals, que tenen l'origen

Església de Sant Antolí (Aitona).

en antigues torres de defensa o palaus de petits nuclis habitats musulmans. Els dos principals exemples són la comentada ermita de Carrassumada, a Torres de Segre, i la de Sant Joan de Carratalà, als afores d'Aitona en direcció a Seròs. Ambdues són construccions cristianes medievals, que aprofitaren restes d'edificis andalusins i dominen extenses i excel·lents vistes de la zona del Baix Segre.

Finalment, en quart lloc, l'art religiós del XVIII

Les esglésies bastides durant el segle XVIII al Baix Segre, com algunes del Segrià Sec, la plana de Lleida i les Garrigues, mostren un estil mestís que barreja el barroc tardà i el neoclàssic de Lleida. La raó de la seva aparició conjunta rau en el primer desenvolupament econòmic de la zona durant el segle XVIII. Els millors exemples són les esglésies de Mare de Déu de l'Assumpta de Torres de Segre (1749-1759), l'església de la Nativitat de Nostra Senyora de Seròs (1745), i l'església parroquial de Sant Antolí d'Aitona (primera meitat del XVIII). Aquesta darrera, bastida amb les pedres de l'antic castell dels Montcada, és el millor exemple dels temples conjugats pel Barroc i el Neoclàssic del Baix Segre. Les tres esglésies combinen façanes amb portalades barroques de gran riquesa ornamental amb fàbriques d'obra neoclàssica. Entre les curiositats d'aquestes esglésies destaca el creuer cobert per una cúpula amb llanternó de rajola d'estil aragonès i les pintures murals de Víctor Pérez Pallarès a la de Seròs; així com la magnífica portalada principal de quatre grans columnes i la façana flanquejada per dues torres bessones de planta quadrangular de Sant Antolí a Aitona.

Aquesta apressada nòmina del patrimoni en majúscules que atresora el Baix Segre només és una mostra de les possibilitats poc explorades del turisme cultural i natural d'una part de la comarca del Segrià. La seva promoció

passa per la voluntat de les institucions, l'adequació dels espais, de llarg, l'assignatura pendent, i, el més important, el convenciment i la participació dels seus habitants en la divulgació. La combinació d'aquestes tres accions aconseguiria la recuperació i dignificació d'un patrimoni molt deteriorat per la despreocupació general i per la falta de reconeixement en l'àmbit català.